

**ПРЫМЕТНІКІ-КАМПАЗІТЫ Ў ДРАМАТЫЧНЫХ,
КРЫТЫЧНЫХ І ПУБЛІЦЫСТЫЧНЫХ ТВОРАХ
МІХАСЯ ЗАРЭЦКАГА**

Міхась Зарэцкі, выдатны прадстаўнік беларускай літаратуры 20–30-х гг. ХХ ст., найперш выявіўся творамі-водгукамі на вострыя, супярэчлівыя падзеі тагачаснай рэчаіснасці. Аднак такая падпарадкаваная часу скіраванасць не паўплывала на самабытна-рамантычны стыль пісьменніка. Пранікнёны, заглыблены, удумлівы ўнутраны голас Міхася Зарэцкага знайшоў сваё адлюстраванне ў мастацкіх тэкстах праз шматлікія моўныя сродкі, сярод якіх вядучае месца займаюць прыметнікі-кампазіты.

Складаныя прыметнікі атрымалі асаблівае пашырэнне ў мастацкай прозе Міхася Зарэцкага (981 адзінка з 1066, або 92 %). З мэтай акцэнтавання ўвагі на складаных прыметніках як эмацыянальных стымулятарах у мастацкіх тэкстах мы разгледзелі кадыфікаваныя і некадыфікаваныя прыметнікі-кампазіты. Так, кадыфікаваныя складаныя прыметнікі складаюць 10,9 % ад агульнай колькасці ўжытых пісьменнікам складаных ад'ектыўных слоў і ў першую чаргу выконваюць намінацыйную функцыю. Абсалютная большасць (89,1 %) названых вытворных адзінак прадстаўлена некадыфікаванымі прыметнікамі-кампазітамі, прызначанымі надаць рэальным аб'ектам характарыстыку з адценнем ірэальнасці.

У драматычных творах пісьменніка зафіксаваны адзінкавыя выпадкі звароту аўтара да прыметнікаў-кампазітаў. Так, у драматычнай аповесці «Сымон Карызна» ўжыты толькі два кадыфікаваныя складаныя прыметнікі (*малаяпісьменны* [3, с. 327], *уласнаручны* [3, с. 333]), а ў п'есе «Віхор на балоце» – 7 кадыфікаваных складаных ад'ектыўных лексем (*даўганосы* [4, с. 169], *доўгавалосы* [4, с. 184], *дробнабуржуазны* [4, с. 186], *жыватворчы* [4, с. 206], *самаўпэўнены* [4, с. 199], *тупагаловы* [4, с. 184], *чарнасотніцкі* [4, с. 184]) і адна некадыфікаваная, што выяўлена ў маналогу, які прадстаўляе сабой павязь думак, разваг гераіні, народжаных нервовай узбуджанасцю, трывожнасцю, запалёнай свядомасцю: *Там, дзе праносіцца гэты віхор, там астаюцца ахвяры. Часам бязвінныя, трагічна-выпадковыя, але неабходныя... Гэта немінуца...* [4, с. 206]. У п'есе «Белыя ружы» сустракаецца толькі адзін складаны прыметнік (ён жа – індывідуальна-аўтарскі), але не ў «жывым» маўленні персанажаў, а ў аўтарскай рэмарцы: *Ён становіцца на калені перад кветкамі, гаворыць дрыжачым, урачыста-напружаным голасам* [4, с. 271]. Аналагічная сітуацыя назіраецца і ў п'есе «Ная»: *Туды ж з урачыста-важным выглядам ідуць некалькі калгаснікаў* [4, с. 277]. Такое «размеркаванне» складаных ад'ектыўных лексем можна растлумачыць як асаблівасцямі мовы драматычнага твора (дыялагічная насычанасць і напружанасць, гутарковы стыль, вуснае маўленне, для якіх, як правіла, не характэрны няўласна-простая мова, філасафічнасць думкі і г. д.), так і асаблівасцямі канфліктаў, накіраваных, перш за ўсё, на сацыяльна-палітычныя праблемы.

У крытыхных і публіцыстычных творах Міхася Зарэцкага зафіксавана 85 складаных прыметнікаў (8 % ад агульнай колькасці),

38 (44,7 %) з якіх – індывідуальна-аўтарскія. Гэтыя творы характарызуюцца праніклівым, гарачым імпэтам, імгненным водгукам на зменлівую тагачасную рэчаіснасць, ілюструюць відавочнае размеркаванне кадыфікаваных і некадыфікаваных складаных прыметнікаў па функцыях. Так, пры звароце да актуальных на той час сацыяльна-культурных праблем і звязаных з імі рэалій Міхась Зарэцкі ўжывае кадыфікаваныя складаныя ад’ектыўныя лексемы, якія намінатыўна «самавыяўляюцца»: *...Мне зноў чуваць, выяўна чуваць магутны, цвёрда размераны рытм вялікага будаўніцтва, смелага поступу на вяршыню **агульналюдскога** шчасця* [4, с. 355]; *Побач з удалымі, патрэбнымі словамі ён часта запазычвае і словы рэдкія, **малавядомыя**...* [4, с. 372]; *Пяройдзем цяпер да другой часткі **сацыяльна-бытавых** тэм, што будуць будавацца на матэрыяле вёскі* [4, с. 339]. Калі ж актывізуецца аўтарская ўзрушанасць і неабьякавасць, а мастацкі стыль заяўляе пра сябе ў межах публіцыстычнага на ўсю моц, побач з кадыфікаванымі складанымі прыметнікамі сустракаюцца некадыфікаваныя: *Але ж якая гэта яскравая ілюстрацыя да таго **няўхільна-магутнага** культурнага поступу, які ахапіў усю Савецкую Украіну!* [4, с. 345]; *...Трэба прызнаць, што гэта – **нязмерна-грандыёзная, шырокая** кампанія* [4, с. 345].

У крытычнай і публіцыстычнай спадчыне Міхася Зарэцкага сустракаюцца прыметнікі-кампазіты, якія, на наш погляд, займаюць прамежкавае становішча паміж некадыфікаванымі і кадыфікаванымі адзінкамі з ухілам у бок апошніх: *Ад гэтага можа зменшыцца значэнне данага твора, як **гістарычна-ілюстрацыйнага** дакумента, але мастацка-выхаваўчай значнасці твора гэта не пашкодзіць* [4, с. 332]; *Гэта, як і сказана ў плане, – **навукова-палітычная** фантастыка* [4, с. 340]; *Мэта гэтых заставак – даць агульны, што праходзіць праз усю кніжку, тон альманаха, звязаць яго адным настроем і часам адным аспектам успрымання тых вобразаў, якія даюць у сваіх творах пісьменнікі і паэты «Інтэрмедый», заключаюць у сабе або каментарыі, або зусім вольныя **філасофска-лірычныя** разважанні...* [4, с. 351]. Вышэйпрыведзеныя пакуль некадыфікаваныя словы абазначаюць рэаліі найперш сацыяльнага і культурнага планаў у адрозненне ад «чыстых» некадыфікаваных прыметнікаў-кампазітаў, якія ў большасці сваёй ствараюцца пісьменнікам з мэтай паказаць унутраны свет асобнага чалавека ці «ачалавечань» стан прыроды.

Такім чынам, суадноснасць кадыфікаваных і некадыфікаваных прыметнікаў-кампазітаў у драматычных, крытычных і публіцыстычных творах Міхася Зарэцкага складае 55,3 / 44,7 (у %), што абумоўлена скіраванасцю гэтых твораў пераважна на вострыя сацыяльна-палітычныя праблемы, неабходнасцю ўздзеяння на чытача-грамадзяніна, абагульненасцю вобразаў і г. д. Менавіта шматаспектны, усебаковы падыход да даследавання творчасці Міхася Зарэцкага дае магчымасць не толькі выявіць і апісаць моўна-стылёвыя пошукі і знаходкі пісьменніка, але і вытлумачыць іх.

Літаратура

1. Зарэцкі, М. Збор твораў : у 4 т. / М. Зарэцкі. – Мінск : Маст. літ. – Т. 1. – 1989. – 526 с.
2. Зарэцкі, М. Збор твораў : у 4 т. / М. Зарэцкі. – Мінск : Маст. літ. – Т. 2. – 1990. – 414 с.
3. Зарэцкі, М. Збор твораў : у 4 т. / М. Зарэцкі. – Мінск : Маст. літ. – Т. 3. – 1991. – 375 с.
4. Зарэцкі, М. Збор твораў : у 4 т. / М. Зарэцкі. – Мінск : Маст. літ. – Т. 4. – 1992. – 414 с.